

Hvernig bregðast félagsráðgjafar við vaxandi áhuga fjölmiðla og samfélagsmiðla á störfum þeirra og viðfangsefnum?

Að ræða þarft eða þegja – þar er efinn

Pröstur Haraldsson

Pröstur
Haraldsson,
blaðamaður

Hver kannast ekki við að í fjölmiðlum upphefjist hávær umfjöllun um vandkvæði einhverra skjólstæðinga félagsþjónustu, barnaverndar eða heilbrigðiskerfis – en fulltrúar þessara stofnana þegja þunnu hljóði og leggja ekkert til málanna? Þegar slíkt fær upphefst gleymist að heita má alltaf að spyrja: Hvernig líður fagfólkinu sem fæst við málin?

Það má ekki tjá sig af tillitssemi og hollustu við skjólstæðinga sína og vegna þess að það er bundið þagnarskyldu um málefni þeirra og af siðareglum fagfélags síns. Hvað er starfsfólkið að hugsa?

Málin sem hér um ræðir eru af ýmsum toga. Stundum hafa foreldrar sem eiga í forsjárdeilu vegna barna sinna samband við fjölmiðla, í öðrum tilvikum eru það foreldrar sem hafa verið sviptir forræði yfir börnum sínum af einhverjum orsökum, en það getur líka verið um að ræða fólk sem finnst það eiga harma að hefna vegna þess sem það álitur vera mistök í heilbrigðis- og félagsþjónustu. Flest eiga málin það sameiginlegt að fjölmiðlarnir birta einungis sjónarmið annars aðila deilunnar, hinn er þögull.

Þar liggur vandi fjölmiðlanna. Þeir sem starfa við barnavernd, aðra félagsþjónustu eða heilbrigðisþjónustu eru bundnir trúnaði og geta ekki tjáð sig opinberlega um málefni einstakra skjólstæðinga sinna. Þar með er fjölmiðlum gert ókleift að birta báðar eða allar hliðar málsins eins og þeim ber þó að leitast við að gera. En margir fjölmiðlar falla í freistni því að svona mál eru vinsælt efni. Það er á norrænum málum stundum kallað „social pornografi“ sem þýða má sem félagslegt klám eða afskræming. Hlutir eru rifnir úr samhengi, kjamsað á ógæfu fólks og hún gerð að söluvöru.

Svo hefur tölvuvæðingin og tilkoma samfélagsmiðla aukið á vandann. Segja má að Gróa á Leiti hafi

verið nógu slæm hér áður fyrr en nú þegar hún hefur tölvuvæðst er hún hálfu skæðari. Þess eru dæmi að starfsfólk sem vinnur að barnaverndarmálum sé nafngreint og jafnvel birtar af því myndir á Netinu. Að sjálfsögðu er fréttáflutningur af þessu tagi lítið skárri, oftast mun verri en sá sem ratar í hina opinberu fjölmiðla.

En hvað getur fagfólk tekið til bragðs til að snúa ofan af þessari þróun? Er ráðlegt fyrir það að taka til máls og svara þeim fjölmiðlum sem kjósa að birta einhliða fréttir af viðkvæmum málum? Tímaritið leitaði til þriggja félagsráðgjafa og lagði fyrir þá nokkrar spurningar um þessi mál. Viðmælendur okkar eru Guðrún Marinósdóttir deildarstjóri meðferðardeildar hjá Barnavernd Reykjavíkur, Páll Ólafsson sviðsstjóri ráðgjafar- og fræðsluviðs Barnaverndarstofu og Guðlaug M. Júlíusdóttir verkefnastjóri félagsráðgjafar á Barna- og unglingsgeðdeild Landspítalans og Barnaspítala Hringins.

Þung mál og miklar tilfinningar

Hvernig líður félagsráðgjöfum þegar mál sem þeir starfa við á sínum faglega vettvangi eru skyndilega orðin fjölmiðlaefni?

Guðrún: Það getur haft nokkuð víðtæk áhrif. Þessi mál geta verið gríðarlega þung og þó maður reyni að leysa úr þeim á faglegan hátt þá eru oft miklar tilfinningar í þeim sem ekki er hægt að hunsa. Iðulega verðum við að taka ákvarðanir sem eru erfiðar fyrir þær fjölskyldur sem hlut eiga að máli og þær eru ekki síður erfiðar fyrir okkur sem að málunum vinnum. Því getur svo fylgt umtalsvert aukalag þegar sleggjudómar í fjölmiðlum og samfélagsmiðlum bætast ofan á. Þá er oft snúið að geta ekki rætt málin opinberlega. Oft lendir maður líka í samræðum um svona mál úti í samfélaginu og verður þá dálítið út undan – í undarlegri stöðu – því maður má ekkert segja.

Því er stundum haldið fram að þegar einhver aðili máls fari í fjölmiðla sé hann þar með búinn

að opna málið og aflétta trúnaði. En þá vaknar sú siðferðisspurning hjá okkur félagsráðgjöfum hvort við viljum munnhöggvast við fólk í fjölmiðlum um börn sem eiga hlut að máli og geta ekki varið sig. Barnið á málið og við erum málsvarar þess. Auðvitað erum við líka málsvarar fjölskyldunnar og reynum að styðja hana. Stundum tekst ekki að halda henni saman og þá erum við málsvarar barnsins, það er skjólstæðingur okkar. Við tökum yfirleitt þann kost að segja minna, enda eru sjaldnast miklir almanna-hagsmunir í húfi. Flest þessara mála eru flóknir fjöl-skylduharmleikir.

Guðlaug: Hvernig okkur líður? Við erum mann-eskjur og þegar mál fara í fjölmiðla reynum við að beina athygli okkar að þörfum barnsins og vernda það fyrir fjölmiðlaumræðunni. Um hríð stundaði DV það að taka ljósmyndir af börnum með foreldrum sínum þar sem hægt var að þekkja þau. Með þessu var verið að skerða rétt barnsins til einkalífs og pers-ónuverndar. Sem betur fer hefur dregið úr þessu og einkalíf barnsins hefur fengið meira vægi.

Við teljum okkur vinna starf okkar af kostgæfni og að við þurfum sjaldnast að verja það fyrir utanaðkom-andi gagnrýni. Við erum oft að fást við þung og snúin mál þar sem við reynum að virða meðalhóf, jafnræði og andmælarétt. Séu foreldrar engu að síður ósáttir við niðurstöðuna bendum við þeim á að leita til land-læknis eða ráðuneytis og vissulega hafa þeir rétt á að tala við fjölmiðla, kjósi þeir það. Því miður snúast þessi mál oft um færni fólks til að gegna foreldrahlut-verkinu og margir eru í eilífri leit að skotmörkum sér til varnar í stað þess að horfa inn á við.

Páll: Starfsfólk barnaverndar vinnur undir miklu álagi, það telur þyngd mála hafa aukist og að þau séu flóknari. Starfsfólkið upplifir að heimurinn sé orðinn harðari hvað viðkemur samstarfi, trausti og tiltrú almennings á barnaverndarstarfinu. Okkur sem störfum að barnavernd hefur stundum fundist dálítið undarleg öll þessi umræða um álag á heilbrigðisstarfsfólki sem vissulega hefur staðið í ströngu og ekki hefur það batnað eftir hrun. Svona ástand hefur ríkt í barnaverndinni frá því hún varð til í þeirri mynd sem við þekkjum hana. Álagið er alltaf í toppi og hver starfsmaður er með alltof mörg mál. Þau þarf að vinna á alltof skömmum tíma og að-gangur að úrræðum sem önnur kerfi eiga að standa að er oft takmarkaður, svo sem fyrir börn með geðræna erfiðleika og miklar fatlanir. Það er ekki gott að fólk liggja á göngum Landspítalans og bíði eftir plássi, en það er verra að börn bíði á göngum

barnaverndarinnar eftir að komast á rétta staði til að fá þjónustu við hæfi.

Þess vegna er það náttúrlega grafalvarlegt þegar fjölmiðlar blása upp mál sem síðan er rangtúlkað, teygt og togað í netheiminum og veldur því að fólk missir trú á aðstoð frá fagfólki barnaverndar. Þetta verður til þess að erfiðara er fyrir félagsráðgjafa að ná trausti foreldra og barna sem þurfa á þjónustu barna-verndar að halda.

Svörin heyrast ekki

En geta starfsmenn ekki tjáð sig um mál með einhverj-um hætti? Jú, þau eru sammála um að svo sé, en að það beri oft lítinn árangur.

Guðrún: Ég hef tekið þátt í að skrifa í blöð um það hvernig málin ganga fyrir sig almennt. Þá reynir maður að leiða almenningi fyrir sjónir með fræðslu um það hvernig málin eru unnin og hvað þurfi að liggja til grundvallar tilteknur ákvörðunum. Gallinn við þetta er að slíkar greinar vekja ekki þá athygli sem æskilegt væri því að fólk virðist oft hafa mestan áhuga á einhverju „safaríku“ sem jafnvel jaðrar við slúður.

Páll: Félagsráðgjafar geta beint upplýsingum til viðkomandi fréttamanna eða yfirmanna þeirra ef um rangfærslur er að ræða í fjölmiðlum og eiga að gera það í mun meira mæli en raunin er. Það er alltaf hægt að tjá sig almennt um mál, málsmeðferð, leiðréttá misskilning eins og þegar fólk ruglar saman aðför sýslumanns og aðgerðum barnaverndar. Við þurfum að láta vita hver beri ábyrgð á forsjármálum og hve-nær mál eigi að fara dómstólaleiðina svo dæmi séu tekin.

Njótum ekki verndar

Þeim verður öllum tíðrætt um samfélagsmiðlana sem oftast nær eru mun verri viðureignar en opinberu fjölmiðlarnir.

Páll: Umræðan „gegn“ eða „til höfuðs“ barna-verndinni hefur færst í æ meiri mæli yfir á síður netheimanna. Á hinum ýmsu heimasíðum skrifa fólk hluti sem eru þess eðlis að það er eins og það gildi um þau skrif einhver önnur lög eða siðareglur en í öðrum fjölmiðlum. Í kjölfar fjölmiðlaumfjöllunar falla svo oft miður falleg ummæli í athugasemdakerfi þessara síðna. Einnig hefur tiltekin útvarpsstöð tekið sérstaklega fyrir störf barnaverndarstarfsfólks, þar er jafnvel talað við mjög veikt fólk og eynd þess bein-línis notuð á siðlausan hátt. Við þessa umfjöllun er erfitt að eiga og lítill vilji hjá fjölmiðlum til að leiðréttá rangfærslur.

Guðrún: Í nýlegu máli barna sem flutt voru gegn vilja móður þeirra til annars lands var reynt að benda á að þar væri ekki við barnaverndaryfirvöld að sakast því að málið var á forræði dómskerfisins. En það var lítið hlustað á það, umræðan breyttist ekkert og það var áfram farið niður á Barnaverndarstofu og ráðist að Braga Guðbrandssyni forstjóra. Það virðist ekki þýða mikið að láta í sér heyra og það fælir fagfólk frá því að taka til máls. Fólk kærir sig ekki um að stíga fram og munnhöggvast við fjölmiðla.

Guðlaug segist hafa borið það undir lögfræðinga Landspítalans hvort ekki sé hægt að grípa til varna gegn samfélagsmiðlunum, ekki síst þegar einstakir starfsmenn spítalans eru nafngreindir og sakaðir um að vera ófaglegir eða að hafa gerst brotlegir í starfi. „Þeir segja að við njótum engrar verndar gagnvart slíku. Það þurfi hreinlega að hótta okkur ofbeldi til þess að hægt sé að bregðast við á formlegan hátt,“ segir Guðlaug.

Ábyrgð fjölmiðla, hver er hún?

Guðlaug segist hafa aðrar áhyggjur af fjölmiðlunum.

„Ég hef spurt mig að því hver sé ábyrgð fjölmiðla á því að bera þetta á borð. Við þekkjum til mála erlendis þar sem fjölmiðlabann hefur verið sett á umfjöllun mála af þessu tagi meðan á málarekstri stóð. Eru einhverjir möguleikar á að stöðva umfjöllun hér á landi meðan mál eru í vinnslu? Ég veit ekki til þess, en það þyrftu að vera slík ákvæði í lögum. Þetta snýst um það að við virðum Barnasáttmálann og rétt barna til þess að dragast ekki inn í málflutning af þessu tagi. Hver er málsvari barnanna í þeim aðstæðum? Eru fjölmiðlar ekki hluti af samfélagi sem vill vernda börn? Þetta truflar mig meira en það hvort við fagfólkið getum svarað fyrir okkur og það sem við gerum.“

Þegar kastljós fjölmiðla beinast að erfiðleikum barna, hvort sem um er að ræða forsjármál, slys eða sjúkdóma, er þess oft ekki gætt að fyrir framan viðtækin sitja börn sem þekkja til eða eru jafnvel fórnarlömb í slíkum málum. Hvaða áhrif hefur slík umfjöllun á þau?

Guðlaug segir að hún hafi tvímælalaust áhrif á börn og oft meiri en margan grunar. „Sem dæmi má nefna að umfjöllun um óábyrga meðferð á lyfjum við ofvirkni hefur áhrif á börn sem sjálf neyta slíkra lyfja að læknisráði. Þau taka þetta beint til sín. Á þessum aldri eru börn sjálfmiðuð og hafa ekki þroska til að skilja að þarna er verið að fjalla almennt um þessa iðju en ekki þau persónulega. Sá hópur barna sem orðið hefur fyrir

kynferðislegri misnotkun tekur einnig umræðu um slíkt oft á tíðum beint inn á sig.“

Vantar fjölmiðlafulltrúa?

Þegar spurt er hvað fagfólk einsog félagsráðgjafar geri til að standa undir álaginu sem fjölmiðlaumfjöllunin veldur nefna þau öll handleiðsluna sem starfsmenn eiga rétt á að njóta og gerð er krafa um að þeir notfæri sér. Einnig leiti fólk til starfsfélaga eftir stuðningi. En þau taka öll undir að það þyrfti að vera til einhver aðili, eins konar umboðsmaður, sem svarar fyrir fagfólk sem ekki getur varið sig sjálft vegna eðli máls.

Guðrún: Já, mér finnst það alveg koma til greina, ekki síst í ljósi þess hve öflugir miðlarnir eru orðnir. Ef við segjum sem svo að ég væri að fást við mál sem væri áberandi í fjölmiðlum gæti þannig aðili komið til mín og spurt mig hvað væri best að hann segði. Það getur enginn annar svarað fyrir málið en sá sem er að vinna í því, en hann er kannski ekki sá besti til að koma fram út á við og stundum er það beinlínis óviðeigandi og andstætt siðareglum.

Það er erfitt fyrir fagmann að vinna úr þeim tilfinningum sem málin vekja. Starfsmaður er alltaf fagmaður en um leið og hann kemur fram í blöðum með nafni og mynd þá fer persóna hans að hafa meira vægi. Þetta er hál lína sem getur verið erfitt að halda sig á og auðvelt að misstíga sig. Svo eru bara flestir það störfum hlaðnir að þeir treysta sér ekki til að bæta á sig þeirri vinnu sem svona lagað útheimtir.

Það er búið að stofna fagdeild barnaverndar í Félagsráðgjafafélagi Íslands sem hefur beitt sér fyrir því að skrifa greinar. En í þeim hraða sem nú ríkir í fjölmiðlum þyrfti að vera einhver fjölmiðlafulltrúi sem myndi þá leita til viðkomandi starfsmanns sem sérfræðings um hans sýn á málið. Svo mætti hugsa sér að stofnanirnar sem slíkar geti stigið betur fram í nafni síns umboðs og svarað pólitískum spurningum. Miðlunin hefur aukist og umræðan sömuleiðis, landslagið er breytt svo við þurfum að huga að breytingum líka.

Páll: Vegna þess álags sem ríkir í starfinu er enn mikilvægara að þeir sem standa að barnavernd og yfirstofnanir þeirra styðji við barnaverndarstarf og þá sem vinna við hana. Þess vegna þykir starfsfólki barnaverndar það mjög erfitt að yfirmenn þeirra, stéttarfélag, fagdeildir eða samstarfsaðilar þegi þunnu hljóði, þegar óhróðurinn er sem mestur gegn fólki sem er að vinna vinnuna sína, og bera fyrir sig trúnaði. Þegar verst lætur getur þetta valdið því að samstaðan og andinn í vinnuhópnum, sem eru þau

bjargráð sem hafa fleytt starfsfólkinu áfram, versnar og þá er ekki von á góðu. Þess má geta að samkvæmt niðurstöðum könnunar á kulnunareinkennum meðal félagsráðgjafa, sem gerð var nýlega, kom í ljós að 30% þeirra sýndu einkenni kulnunar sem er grafalvarlegt, og þarf vissulega að skoða nánar.

Svo mörg voru orð þeirra Guðrúnar, Páls og Guðlaugar og kannski ekki miklu við þau að bæta. Guðlaug varpaði fram þeirri spurningu hvort ekki þyrfti að setja í lög heimildir dómstóla til að stöðva umfjöllun fjölmiðla um barnaverndarmál meðan á mála- rekstri stæði. Það verður tæplega gert á næstunni því að engin slík ákvæði er að finna í lögum um fjölmiðla,

hvorki þeim sem sett voru 2011 né þeim breytingum sem eru til umfjöllunar í Alþingi en náðu ekki að verða að lögum fyrir þinglok vorið 2013.

Félagsráðgjafar hafa nokkurt hald í siðareglum sínum sem segja þeim að hlýða samvisku sinni og sannfæringu. Þar segir ennfremur í 3. grein: „Félagsráðgjafi gætir trúnaðar um þau mál sem hann verður áskynja í starfi sínu. Undantekningu frá þagnarskyldu má einungis gera samkvæmt lagabóði eða af brýnni nauðsyn.“ Á hinn bóginn segir í 16. grein að þeim sé bæði frjálst og skylt að miðla þekkingu sinni sem víðast og til alls almennings. Það er því ekkert sem stöðvar þá í að ræða málin opinberlega, svo lengi sem trúnaður er haldinn við skjólstæðinga.

Hver er í fjölskyldunni? Skilnaðir og stjúp tengsl

Höfundur: Valgerður Halldórsdóttir
Vaka-Helgafell. Reykjavík. 2012
225 bls. ISBN 978-9979-2-2198-2

Bókin *Hver er í fjölskyldunni? Skilnaðir og stjúp tengsl*, eftir Valgerði Halldórsdóttur, kennara og félagsráðgjafa, MA, fjallar um tengsl og aðstæður í hinni margbreytilegu fjölskyldu í samfélagi nútímans þar sem skilnaður hjóna og para ásamt myndun stjúp- fjölskyldna er orðinn algengur viðburður. Það er fagnaðarefni að út skuli vera komin bók um

íslenskan veruleika á þessu sviði. Margt hefur gerst síðustu áratugi hvað varðar söfnun fróðleiks um stjúp- tengsl og stjúp fjölskyldur á Íslandi með rannsóknum og skrifum af ýmsu tagi. Engu að síður er hér um tímamótaverk að ræða. Bókin er hvort tveggja í senn, hugsuð fyrir almenning ásamt því að nýtast fagaðilum og öðrum sem að málefnum fjölskyldna koma.

Formála að bókinni skrifar dr. Sigrún Júlíusdóttir, félagsráðgjafi og prófessor við Háskóla Íslands. Þar rekur hún á greinargóðan hátt þá þróun og þann breytileika sem átt hefur sér stað hjá fjölskyldunum í landinu, þróun sem tekur á sig margvísleg birtingar- form og skapar ótal fjölskyldumynstur.

Bók Valgerðar er byggð á faglegri þekkingu höf- undar ásamt tiltækum rannsóknum og klínískri vinnu

en síðast en ekki síst nýtir höfundur sína eigin persónulegu reynslu í skrifum sínum sem gerir verkið í heild bæði trúverðugt og hagnýtt.

Bókin skiptist í tíu kafla. Í hverjum þeirra eru teknir fyrir ákveðnir þættir og þemu sem tengjast daglegum veruleika stjúp fjölskyldunnar. Í fyrsta kafla bókarinnar er t.d. byrjað á því að fjalla um skilgrein- ingar, þ.e. hvernig stjúp fjölskyldan skilgreinir sig og hvernig hún er skilgreind í samfélaginu. Höfundur notar hugtakið stjúpblindu í því sambandi. Fjallað er um þær margvíslegu breytingar sem eiga sér stað þegar stjúp tengsl myndast. Í öðrum kafla talar höfundur um að fjölskyldan sé eins og órói og á þá við að allar breyt- ingar hafi einkum áhrif í fyrstu. Jafnframt er fjallað um þær breytingar sem verða á hlutverkum, ábyrgð og efnahagslegri stöðu. Þannig býður hver kafla upp á tiltekin viðfangsefni sem öll tengjast myndun stjúp- fjölskyldna og þeirri þróun sem átt getur sér stað þegar fram líða stundir.

Í byrjun hvers kafla eru sett fram atriði í spurnar- formi sem fá sína umfjöllun í kaflanum. Undantekning frá þessu er síðasti kaflinn sem er stutt hugleiðing um há- tíðir og gjafir í stjúp fjölskyldum. Hver kafla endar síðan á íhugunarpunktum sem eru eins konar niðurstæða um- fjöllunarinnar og eru vel til þess fallnir að vekja vanga- veltur og umræður um hina ýmsu þætti. Þessi fram- setning gefur möguleika á því fletta upp á ákveðnum viðfangsefnum sem fólki eru hugleikin hverju sinni.

Ef foreldrar, sem ekki búa saman, vilja t.d. bæta forel- drasamvinnuna er hentugt að lesa þriðja kafla bókar- innar og velta síðan fyrir sér íhugunarpunktunum. Þar er fjallað um tengsl foreldranna, hvort þau snúist fyrst og fremst um velferð barnanna eða séu e.t.v. of náin eða einkennist af illdeilum.